

– сприяння розвитку і пролонгації транс'європейських програм, зорієнтованих на мобільність вчителів, викладачів, студентів вищих педагогічних закладів освіти з метою вивчення і творчого використання передового педагогічного досвіду;

– сприяння пошуку вищих педагогічних закладів-партнерів за кордоном – найоптимальнішому крокові на початковому етапі інтеграції вітчизняної системи педагогічної освіти до спільного європейського простору вищої освіти.

Досліджуючи процеси становлення і розвитку педагогічної освіти в інших країнах, з'ясовано, що «її розвиток відбувався завдяки обміну інформацією, яка сприяла збагаченню власного досвіду» [4, с. 106]. З огляду на це припускаємо, що вивчення досвіду професійно-педагогічної підготовки вчителів у Франції матиме позитивний вплив на розвиток педагогічної освіти в Україні. Результати досліджень [3; 6] дають підстави стверджувати, що сукупність одержаних наукових висновків і практичних рекомендацій мають важливе значення для подальшого розвитку теорії та історії педагогіки і можуть бути використані у підготовці педагогічних кадрів в Україні з урахуванням особливостей вітчизняної системи освіти.

Список використаних джерел

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2007. – 616 с.
2. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.Л. Педагогіка: Підручник. – К.: Знання-Прес, 2008. – 447 с.
3. <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002202/220241E.pdf>.
4. Лащихіна В.П. Шлях до євроінтеграції: модульно-рейтингова система оцінки успішності студентів / Лащихіна В. П. // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць. / за заг. ред. М. Б. Євтуха – К.: КНЛУ, 2006. – Вип. 30. – С. 105-108.
5. Лащихіна В.П. Науково-методичні рекомендації щодо використання досвіду підготовки педагогічних кадрів у системі вищої освіти Франції: [наук.-метод. рек.] / Лащихіна Віталіна Петрівна. – К.: УкрІНТЕІ, 2009. – 44 с.
6. Key data on Education in Europe. 2020, 2021, 2022.

Гавриш М.М.

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри німецької мови
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

Кудінов В.А.

старший викладач кафедри німецької мови
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

НЕБО В УКРАЇНОМОВНІЙ ТА НІМЕЦЬКОМОВНІЙ КАРТИНАХ СВІТУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Стаття присвячена особливостям переосмислення носіями української та німецької мов лексеми «небо» як компонента у складі фразеологічних одиниць з метою з'ясування особливостей сприйняття/пізнання неба як природного явища представниками зазначених етносів. Проаналізовано семантичні та структурні характеристики чотирнадцяти найбільш активно вживаних в обох мовах фразеологізмів з компонентом «небо» та на цій основі з'ясовано

спільні і відмінні риси у трактуванні небесної сфери українським та німецьким народами, що є корисною інформацією для кращого взаєморозуміння та успішної міжкультурної комунікації.

Ключові слова: мовна картина світу, фразеологічна одиниця, фразеологічне значення, міжкультурна комунікація.

Abstrakt. Der Beitrag beschäftigt sich mit Besonderheiten der semantischen Übertragung des Wortes «Himmel» als einer phraseologischen Komponente von den Trägern der ukrainischen und der deutschen Sprache mit dem Ziel, die Besonderheiten der Auffassung des Himmels als einer Naturerscheinung von den Vertretern der genannten Ethnien zu klären. Semantische und strukturelle Eigenschaften von vierzehn in beiden Sprachen am häufigsten gebrauchten Phraseologismen mit der Komponente «Himmel» sind analysiert und auf dieser Grundlage Schlussfolgerungen über Gemeinsamkeiten und Unterschiede in der Deutung des Himmels von dem ukrainischen und dem deutschen Volk gezogen, was nützliches Wissen für eine bessere Völkerverständigung und eine erfolgreiche interkulturelle Kommunikation ist.

Schlüsselwörter: sprachliches Weltbild, Phraseologismus, phraseologische Bedeutung, interkulturelle Kommunikation.

«З Богом я розмовляю іспанською, з жінками – італійською, з чоловіками – французькою, а зі своїм конем – німецькою» [4] – ці слова імператора Священної Римської імперії Карла V, датовані шістнадцятим століттям, влучно і переконливо доводять неоднорідність світосприйняття різними етносами/народами, що, як наслідок, безпосередньо відбивається у їхніх мовах, і насамперед у лексичному складі мов. Іншими словами, мова кожного народу – це відображення його ставлення до предметів і явищ навколишнього світу, його соціальних цінностей і традицій, значущих сфер його діяльності, специфіки його історичного розвитку, тобто «кожна мова – це рефлексія нашого життя» («... jede Sprache ist ein Spiegelbild unseres Lebens» [5, с. 31].

Таке розуміння сутності мови дозволяє тлумачити її як проєкцію етноспільноти на власне національне становлення, власні соціально-культурні надбання та запозичення, власний досвід суспільного розвитку та її різноаспектні взаємозв'язки з іншими народами. Як відомо, мовні засоби певного етносу у своїй цілісності та усіх проявах їхньої реалізації у лінгвістиці прийнято називати *мовною картиною світу* цього етносу.

Логічний висновок висловлених міркувань полягає в тому, що вивчення та знання характерних особливостей мовних картин світу різних етносів дозволяє краще пізнати та зрозуміти національну самосвідомість, національний менталітет відповідної мовної спільноти, що, в свою чергу, є суттєвим чинником успішної *міжкультурної комунікації*, адже усвідомлення національного характеру співрозмовника іншої культури є важливою передумовою адекватної реакції на його мовленнєву поведінку і, таким чином, уникнення міжкультурних непорозумінь.

Зазначені положення стали стимулом для пропонованого дослідження, яке:

- присвячене аналізу семантичної трансформації лексеми «небо» у фразеологічних одиницях (далі ФО) української та німецької мов і

- має на меті встановити спільні та відмінні риси переосмислення названої лексеми у порівнюваних мовах та визначити таким чином особливості сприйняття та трактування носіями обох мов неба як природного об'єктивного явища та

своєрідність його впливу на формування україномовної та німецькомовної картин світу.

Предмет дослідження:

– сфокусовано на фразеологізми тому, що головним джерелом їхнього виникнення та пріоритетною сферою їхнього поширення є розмовна мова, тобто вони є результатом «образного переосмислення дійсності, яке ґрунтується на історично-культурному досвіді мовців, котрі належать до певного етносу. Цей досвід є проявом національного менталітету, національної самосвідомості відповідного мовного колективу.» [1, с. 204];

– обмежено чотирнадцятьма найпоширенішими в обох мовах ФО з компонентом «небо» [2; 3; 6], що є першим (початковим) кроком більш ширшого й глибокого вивчення зазначеної проблематики.

Фразеологізмів з *однаковою чи подібною семантичною трансформацією* лексеми «небо» в українській та німецькій мовах небагато, тому нижче наведено усі ідентифіковані нами випадки:

1. Стан небувалого піднесення, найвищої радості та щастя передають сталі вирази *бути на сьомому небі* та *im siebten Himmel sein / schweben*. Безсумнівно, що в обох мовах зазначені сталі вирази походять від трактування Аристотелем неба як структури із семи кришталевих півкуль, сьома з яких є найвищою, тому логічно, що уявлення про перебування на сьомому (найвищому) небі – це відчуття перебування на вершині щастя.

2. Релігійними переконаннями про те, що після смерті душа людини повертається до Бога на небо, обумовлено виникнення фразеологізмів *іти / ніти на небо* та *in den Himmel kommen*, які мають значення «вмирати» та відображають сподівання на перехід у кращий, потойбічний світ.

3. Ще одне спільне «бачення» неба обома етносами матеріалізовано у фразеологічних висловах як *грім серед ясного неба* та *(wie) ein Blitz aus heiterem Himmel*, які вживаються для висловлення думки про те, що щось (часто неприємне) сталося дуже вже несподівано і нелогічно. Однак, фразеологічні образи зазначених ФО мають і певну відмінність: «символом» несподіваності / нелогічності в українській мові є грім, а в німецькій мові – це блискавка.

4. Аналогічним у носіїв обох мов залишається і уявлення про те, що досягнення планованого результату, успіху, бажаної мети потребує відповідних (фізичних та розумових) зусиль, що, в свою чергу, знайшло своє мовне втілення у фразеологічному образі того, що з неба просто так нічого не падає: *Само не впаде з неба, а постаратися треба* та *etwas fällt nicht einfach vom Himmel*. В німецькій мові вживаною є також варіація / конкретизація цієї ФО, а саме: *Es ist noch kein Meister vom Himmel gefallen*.

З іншого ж боку, в українській мові існує дві ФО, значення яких прямопротилежне змісту наведених вище сталих виразів і засвідчує, як це буває в житті, що певні речі можуть вдаватися дуже легко, без особливих зусиль, є, так би мовити, дарунком Бога і долі: *манна з неба (з небес) падає* та *небо дарувало*. Перша ФО має відоме біблійне походження (історія про перебування євреїв у пустелі), друга, як уявляється, пов'язана з релігійними віруваннями. В німецькій мові певним

відповідником другому фразеологізму є оклик радості *Dich schickt der Himmel!* (ти з'явився / прийшов як раз в правильний момент).

Порівняння інших поширених в обох мовах ФО з лексемою «небо» засвідчує *неоднорідне сприйняття, трактування й переосмислення* небесної сфери у мовних засобах представниками української та німецької націй, що демонструють проаналізовані нижче приклади.

В *україномовній картині світу* висотність неба зумовила такі асоціації та такі семантичні трансформації слова «небо» у складі фразеологізмів:

- мати не зовсім добре розвинені здібності, припускати помилок у мовленнєвій поведінці: *зірок з неба не хапати* (не відзначатися особливими здібностями, розумом і т.ін.), *як (мов, наче і т.ін.) з неба впасти* (не усвідомлювати того, що зрозуміле для всіх), *попасти (потрапити) пальцем в небо* (сказати щонебудь невлад, недоречно, помилитися у поясненні або визначенні чогось);

- вести бездіяльний, безцільний спосіб життя без користі для людей і суспільства: *коптити небо*;

- усвідомлення невизначено великої відстані від землі до неба стало джерелом утворення двох ФО, одна з яких *перебувати між небом і землею* означає, що людина перебуває у невизначеному, непевному становищі, а друга *як земля і небо* відображає дуже велику різницю, цілковиту протилежність між певними суб'єктами чи об'єктами;

- у сталому виразі *як зірок на небі* фразеологічний образ доповнює компонент «зірки», логічним наслідком чого є відображення численної / дуже великої кількості;

- остання у нашому списку ФО *небо в клітинку* також є прикладом комбінації у фразеологічному образі слова «небо» з додатковим переосмисленим компонентом «клітинка», що у цьому випадку означає тюремні ґрати, а сама ФО вказує на те, що хтось перебуває в ув'язненні, в тюрмі.

Німецькомовна картина світу демонструє у багатьох випадках інше сприйняття та трактування небесного простору німецьким етносом і, як наслідок, має інші фразеологізми з переосмисленими «образними картинками», які відрізняються від тих, що містяться в україномовних сталих виразах.

В німецькій мові фразеологічний компонент «*Himmel*» для висловлення певних емоцій і думок доповнюється, зокрема, такими словами:

- Geige (скрипка): *der Himmel hängt j-m voller Geigen* – хтось є дуже щасливим;

- Hölle (пекло) чи Erde (земна куля): *Himmel und Hölle in Bewegung setzen* або *Himmel und Erde in Bewegung setzen* – обидва фразеологізми мають однакове значення «робити все можливе для досягнення цілі»;

- das Blaue (блакить/голубизна): *j-m das Blaue vom Himmel versprechen* – бездумно обіцяти комусь щось неможливе, тобто давати обіцянки, які завідомо не можуть бути виконані;

- Sterne (зірки): *für j-n Sterne vom Himmel holen (wollen)* – логічно, що бажання дістати для когось зірки з неба (фразеологічний образ цього звороту) означає готовність зробити для когось усе можливе й неможливе, приміром, відштовхуючись від почуття кохання;

– *Löcher* (дірки): *Löcher in den Himmel starren* – якщо хтось своїм твердим і уважним поглядом здатен продірявити небо, то зрозуміло, що такий фразеологічний образ семантизує стан, коли людина нічим не зайнята, відпочиває, можливо й нудьгує, і в повному спокої дає вільний політ своїм думкам. З часом ця ФО стала двозначною і вживається зараз також для позначення стану, коли людина повністю занурилася у свої думки та не реагує на звертання чи інші навколишні подразники.

Інші фразеологізми з компонентом «*Himmel*», для яких теж характерна висока частотність вживання, містять у своєму складі лише одне дієслово, яке відіграє суттєву роль як фактор, що визначає специфіку семантичної трансформації:

– *etw. schreit zum Himmel* – сприйняття поганого становища справ, яке не відповідає очікуванням чи загальноприйнятим нормам, як надзвичайно серйозного/драматичного і несправедливого;

– *etw. stinkt zum Himmel* – перше значення наведеного фразеологізму, а саме «мати/виділяти страшенно неприємний запах; забруднювати повітря», обумовлює дієслово «*stinken*» (смердіти). Друге ж, більш пізніше значення з давальним чи прийменниковим додатком у складі ФО (*etw. stinkt jemandem / für jemanden zum Himmel*) говорить про те, що мовцем щось сприймається надзвичайно обурливо та огидно і тому він вимагає інших, справедливих дій / підходів.

– *j-n in den Himmel loben* – дієслово «*loben*» (хвалити), як і у попередньому прикладі, тут фактично зберігає свою первісну семантику, що підтверджує цілісне значення цієї ФО: когось чи щось надмірно хвалити, ідеалізувати.

Узагальнюючи особливості вживання та переосмислення компонента «небо» у складі поширених фразеологізмів у німецькомовній та україномовній картинах світу, можна констатувати таке:

1. Для німецькомовного етносу якості небесного простору стали основою для переосмислення та відображення у фразеологічних образах таких чотирьох сфер: особисті (емоційні) почуття – *im siebten Himmel sein* (6 ФО), (наполегливо/настирливо) працювати – *Himmel und Hölle in Bewegung setzen* (4 ФО), стан людини – *Löcher in den Himmel starren* (2 ФО) та словесні дії – *j-m das Blaue vom Himmel versprechen* (2 ФО).

В україномовній картині світу також функціонують сталі вирази, значення яких передає особисті (емоційні) почуття – *бути на сьомому небі* (але лише 2 ФО), необхідність (наполегливих/настирливих) зусиль – *Само не впаде з неба, а постаратися треба* (але лише 1 ФО), стан людини – *перебувати між небом і землею* (3 ФО) та словесні дії – *попасти пальцем в небо* (1 ФО). Крім цього, семантика україномовних фразеологізмів відображає такі аспекти людського буття: отримання чогось без особливих зусиль – *небо дарувало* (2 ФО), дещо обмежені розумові здібності – *зірок з неба не хапати* (2 ФО), порівняння різних величин – *як земля і небо* (2 ФО) та перебування у в'язниці – *небо в клітинку* (1 ФО).

Таким чином, можна говорити про те, що у порівнянні з німецькомовною картиною світу небо як природне явище знайшло в україномовній картині світу *більш широке переосмислення*, що відбивається у більшій кількості сфер, з якими пов'язана семантична наповненість фразеологізмів з компонентом «небо».

2. Певні міркування щодо асоціативних уявлень обох етносів стосовно неба та їхнього відображення у фразеологічних фондах порівнюваних мов дозволяє висловити і погляд на ті компоненти, які доповнюють слово «небо» у складі ФО та спільно з ним формують фразеологічні образи для передачі того чи іншого значення.

2.1. Розгляд іменникових компонентів свідчить про неоднорідність і різноманітність асоціативних комбінацій щодо сприйняття неба в мовних картинах німецької та української націй.

В проаналізованих фразеологізмах німецької мови поряд з компонентом «небо» вживаються сім іменників: *Geigen* (скрипки + небо – фразеологічний образ передає відчуття великої радості), *Hölle* (пекло + небо – сукупність усього можливого), *das Blaue* (голубизна + небо – неможливі речі), *Löcher* (дірки + небо – стійкий і задумливий погляд), *Sterne* (зірки + небо – готовність зробити все можливе), *kein Meister* (жоден майстер + небо – необхідність докладання зусиль), *Blitz* (грім + ясне небо – несподіваність).

2.2. В україномовній картині світу як доповнення компонента «небо» у фразеологічних образах фігурують шість іменників, але два з них вживаються у двох ФО з різним значенням, чого немає у прикладах з німецькомовної картини світу. Йдеться про слова «зірки» (зірки + небо – а) не відзначатися особливими здібностями та б) численна кількість) та «земля» (земля + небо – а) перебувати у невизначеному становищі та б) величезна різниця). Інші фразеологічні комбінації «небо» утворює з такими компонентами: *манна* (манна + небо – щось дістається без особливих зусиль), *палець* (палець + небо – сказати щось недоречне), *клітинка* (клітинка + небо – перебувати в тюрмі) та *грім* (грім + ясне небо – несподіваність). Зрозуміло, що вказані значення як в українській, так і в німецькій мовах обумовлені і дієсловами, які входять до складу відповідних ФО.

Отже, приблизно однакова кількісна сполучуваність компонента «небо» з іншими словами в складі фразеологізмів доводить, з іншого боку, фактично абсолютно різне асоціативне бачення неба як природного явища представниками українського та німецького етносів.

3. Аналогічну неоднорідність демонструють і дієслова, які у фразеологічних образах з компонентом «небо» відображають предметно-емоційні переосмислення небесної сфери у свідомості носіїв порівнюваних мов. В німецькій мові це 14 дієслів (*hängen, in Bewegung setzen, schreien, versprechen, starren, holen, stinken, loben, schicken, fallen, sein / schweben, kommen*), в українській дещо менше, 11 (*дарувати, понасти / потрапити, коптити, хапати, перебувати, впасти / падати, бути, їти / ніти*), а дієслів з однаковим чи схожим значенням всього 3 (*fallen, sein, kommen – падати, бути, їти / ніти*).

4. Помітні відмінності характерні і в аспекті вираження досліджуваними ФО позитивних, негативних або нейтральних емоційних відтінків. Якщо в німецькій мові переважають сталі вирази з позитивною конотацією (їх 8, приміром, *der Himmel hängt j-m voller Geigen* чи *Dich schickt der Himmel!*), то в українській мові спостерігається приблизна кількісна рівність фразеологізмів з різним конотативним

забарвленням (4-5 у кожній групі: *небо дарувало* (позитивні емоції), *попасти пальцем в небо* (негативні емоції), *як зірок на небі* (нейтральне висловлення)).

Оскільки, як відомо, переважна більшість ФО виникає та вживається у розмовній мові, тобто є продуктом креативності звичайних носіїв мови, то наведені вище спостереження дозволяють говорити про те, небесний простір був і залишається *значущим фактором/явищем* у повсякденному бутті як українського, так і німецького етносів. Але їхні асоціативні уявлення про небо, які знайшли своє відображення у проаналізованих фразеологізмах, мають *суттєві відмінності за усіма розглянутими параметрами*: денотативне значення, конотативні відтінки, додаткові іменникові та дієслівні компоненти.

Отже, україномовна та німецькомовна картини світу засвідчують переважно різні шляхи/способи формування типових уявлень/трактувань про небо представниками україномовної та німецькомовної спільнот, що необхідно враховувати в актах міжкультурної комунікації для уникнення непорозумінь.

Список використаних джерел

1. Гавриш М. Національно-культурний компонент німецької розмовної мови (на матеріалі фразеологізмів «означальне слово + іменник») // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. – Вип. 146. – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2016. – С. 204-209.
2. Словник фразеологізмів з походженням, тлумаченням та прикладами вживання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Goroh.pp.ua/Фразеологія/небо.
3. Українські прислів'я, приказки, фразеологізми. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://igral.com/ua/pryslivya-pro/pryslivya-pro-nebo.htm>.
4. Цікаві крилаті вислови і афоризми про мову. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nashamova.net/uk/byuro-perekladiv-tsikavi-tsytaty-pro-movu.php>.
5. Khider, Abbas. Deutsch für alle. Das endgültige Lehrbuch // Abbas Khider. – München, btb Verlag in der Verlagsgruppe Random House GmbH, 2020. – 125 S.
6. Wörterbuch der Redewendungen. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.phrasen.org/tag/himmel>.

Гавриш О.О.

кандидат філологічних наук доцент кафедри німецької мови

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

МІЖКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ ПРОБЛЕМИ ОВОЛОДІННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ ОСОБАМИ СТАРШОГО ВІКУ В УМОВАХ ВИМУШЕНОГО ПЕРЕБУВАННЯ ЗА КОРДОНОМ

Анотація. Стаття присвячена проблемі вимушеної інтеграції українських біженців старшого віку в німецьке мультинаціональне суспільство. Підкреслюється важливість цієї групи населення для ринку праці та розвитку соціокультурних відносин в Німеччині. Звертається увага на особливості викладання німецької мови як іноземної українцям старшого віку шляхом створення інтернаціональних груп, що передбачає повне занурення у німецькомовне середовище. Постійні контакти з представниками інших національностей в процесі вивчення німецької мови